

РОБОТА З ТЕКСТОМ ЯК ОСНОВА НАВЧАННЯ ФІЛОСОФІЇ В ШКОЛІ: ЦІННІСНО-СМИСЛОЖИТТЄВИЙ АСПЕКТ

Вікторія Кришмарел,

кандидат філософських наук, старший науковий співробітник,
старший науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти
Інституту педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна,
e-mail: krishmarel@ukr.net,
ORCID ID: 0000-0002-9822-8331

Статтю присвячено навчанню філософії в ліцеї як ефективному шляху формування смисложиттєвих цінностей учнів. Оскільки на сьогодні в ліцеї практично немає спеціальних предметів, спрямованих на формування навичок критичного мислення, вдумливого читання, формулювання та аргументованого представлення власних позицій, що є складниками навчання філософії, шляхом впровадження можуть бути окремі завдання на уроках історії та громадянської освіти. Наведено ефективні шляхи роботи з філософськими за змістом текстами; запропоновано тематику робіт визнаних мислителів; виокремлено взаємозв'язки між життєвими цінностями та мисленнево-пізнавальними процесами. У висновках підкреслено необхідність розроблення відповідного методичного забезпечення для вчителів.

Ключові слова: навчання філософії, ліцей, історія, громадянська освіта, методика, смисложиттєві цінності, учні.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Доцільність включення навчання філософії в систему загальної освіти, особливо в контексті суспільствознавчих за змістом предметів, наразі ні у світі, ні в Україні не викликає суперечностей. Обґрунтування можна побачити як у відповідних дослідженнях ЮНЕСКО, так і в розробках Р4С (посилання можна знайти у відповідних публікаціях авторки). Проте в контексті українських реалій навчання історії та громадянської освіти в ліцеї залишається малорозробленим методичний супровід для вчителів з акцентом на ефективних методах такого навчання та найбільш доречних темах, упродовж опрацювання яких доцільно залучати навчання філософії. При цьому необхідно зважати також на те, що «проблема виховання смисложиттєвих цінностей у підростаючого покоління є актуальною як в Україні, так і за її межами, про що

свідчать положення UNICEF Evaluation Office [2015] про формування у підростаючого покоління позитивної поведінки, життєвих навиків, на основі критичного мислення у виборі варіантів рішення, цінностей, ціннісних переживань, вольових зусиль, які є необхідним в осягненні смислу життя та визначенні його мети, перспектив, уміння долати перешкоди» [1, с. 131—132].

Як зазначає у своєму дослідженні К. Журба, «аналіз концепцій і програм показав, що на сьогодні в Україні немає спеціальних програм присвячених розвитку смисложиттєвої сфери особистості та вихованню у неї відповідних цінностей. Однак актуальність зазначеного питання та необхідність виховання смисложиттєвих цінностей обумовили пошук і вирішення зазначеної проблеми у здоров'язберігаючих, холистичних, моральних, соціологічних програмах, а також в програмах професійного самовизначення та політичної освіти, що доводить їх інтегративний характер та значущість у всіх сферах життєдіяльності людини. Досвід західних і східних країн з впровадження навчальних і виховних програм дозволяє формувати не лише знання і уявлення у школярів основної і старшої школи про смисл життя і смисложиттєві цінності, а й необхідні компетентності, уміння і навички, які стануть у нагоді у дорослому житті» [1, с. 147]. З огляду на це, впровадження навчання філософії в ліцеї постає з особливою актуальністю.

Аналіз останніх досліджень. На сьогодні основну увагу дослідженням у площині філософії в школі було приділено ЮНЕСКО (напр., [2, 3]), а також різноманітними громадськими організаціями, які спеціалізуються здебільшого на методиці Р4С і надають конкретні рекомендації (див. [4; 5]). Проте цілісного методичного підходу до такого навчання наразі у світі не розроблено, оскільки сама реалізація навчання філософії має суттєві відмінності залежно від освітніх систем конкретних країн, де її впроваджують. Огляд останніх наукових розробок у площині шкільної методики навчання предметів суспільствознавчого спрямування в Україні свідчить про актуальність компетентнісного підходу до уроків (напр., [6]). Специфіка компетентнісного підходу з огляду на навчання історії (як основний предмет суспільствознавчого змісту в школі) досліджувалася Ю. Малієнко [7], Т. Ремех [8]. На сьогодні науковці особливо опікуються дослідженням громадянської компетентності, яка була виокремлена й зафіксована в нормативно-законодавчих документах порівняно нещодавно, тож потребує глибшого осмислення шляхів упровадження, про що свідчать відповідні публікації (див. [9; 10]).

З огляду на трендові тенденції в сучасній освіті, основну увагу наразі приділяють формуванню критичного мислення учнів (див. [11] та ін.), проте в контексті навчання філософії критичне мислення розглядаємо лише як фундаментальну основу, а конкретизація зазначеного навчання відбувається через інтелектуально-емоційне осмислення текстів. Деякі аспекти роботи з текстами на прикладі роботи з історичними джерелами ставали темою наукових досліджень (напр. [12]), проте основою для осмислення учнями можуть бути різні типи текстів (в

тому числі в широкому значенні, коли як текст сприймається будь-який тип повідомлення — зображення, художній твір тощо), що з огляду на потреби наскрізного навчання філософії в школі наразі є малодослідженою темою. Як поодинокі приклади можна навести вже класичні рекомендації М. Нельсона [13], які, проте, маловідомі українським педагогам.

Таким чином, аналіз наукових досліджень свідчить про увагу до навчання філософії, яку приділяють певні громадські організації та наукові установи, але їхні методичні зауваження не завжди є доречними в реаліях української шкільної освіти. Вітчизняні ж науковці здебільшого звертають увагу на ключові та предметні компетентності, тоді як наскрізності навчання філософії розробок практично не присвячено (особливо поза методикою Р4С, яка, хоч і є наразі найбільш впроваджуваною, та не єдино можливою). З огляду на викладене вважаємо за необхідне детальніше зупинитися на потенційних можливостях навчання філософії та шляхах їх реалізації.

Метою статті є окреслення потенціалу навчання філософії в ліцеї в аспекті роботи з текстами в контексті формування життєвих компетентностей та ціннісно-смысловиттєвого виміру особистості.

Виклад основного матеріалу. Як зазначає О. Яценко, «головною цінністю сучасної освіти є особистість дитини, її права і гідності, тому завданням школи має стати переорієнтація освіти, виховання на нових концептуальних засадах, пов'язаних з повноцінним розвитком особистості. Так зміна аксіологічних основ зумовлює необхідність нового визначення мети, оновлення змісту й інноваційність технологій навчання, включно з оцінюванням результатів навчання» [14]. З огляду на це, навчання філософії в школі може бути як окремим предметом, так і наскрізною лінією в суспільствознавчих предметах (історії, громадянській освіті тощо). Однак у сучасній українській шкільній освіті про окремий предмет не йдеться. Реально впроваджуватися навчання філософії може, здебільшого впродовж уроків суспільствознавчих за своєю суттю: історії, громадянської освіти та інших тотожних за смыслом предметів за вибором.

Навчання філософії в ліцеї ми розуміємо як поєднання навичок критичного мислення (аналізу, синтезу та оцінювання інформації з різних джерел щодо певної проблематики) та вдумливого читання (за десятьма кроками, узагальненими А. Боргіні [15]), на підставі яких формується вміння аргументовано висловлювати свою думку усно та на письмі, що забезпечує продуктивне осмислення смысловиттєвих тем та цінностей, які таким чином актуалізуються для конкретної особистості та стають складником ціннісного горизонту особистості.

При цьому навчання філософії дає змогу формувати соціальну компетентність (яка фактично може розглядатись як предметна для цього напряму навчання), роблячи акцент на ціннісних орієнтаціях. Актуальність цього пов'язана із суперечливістю педагогічної ситуації (див. [16]): суспільство потребує компетент-

них громадян, але школи їх не готують; учні мають бути адаптовані до реальної соціальної ситуації, проте відповідна компетентність недостатньо реалізується; визнається необхідність співпраці, але бракує навичок взаємодії, особливо інтерактивної, на уроках. Таким чином, саме навчання філософії допомагає реалізувати аспекти, які є затребуваними, проте залишаються поза увагою вчителів. Здебільшого це відбувається, оскільки педагоги зазвичай спрямовані на формування в учнів предметних компетентностей. При цьому навчання філософії з необхідністю передбачає формування ключових компетентностей, які відповідають запитам суспільства. Крім того, і це так само важливо, подібне навчання дає змогу актуалізувати проблематику, важливу саме для конкретної особистості. Завдяки цьому увага акцентується на осмисленні проблеми, а не лише її фіксації та формуванні ставлення, завдяки чому кристалізується індивідуальна усвідомлена позиція.

Навчання філософії в школі актуалізується через два вектори — розвиток критичного мислення і філософування та формування смисложиттєвих цінностей. Саме таке наскрізне навчання допомагає забезпечити системне та послідовне включення осмислення морально-життєвих сенсів у шкільну освіту. Тут ключовим є не просто констатація або насаджування, а саме осмислення. Саме тому «в цілісності й предметній впорядкованості провідна роль [...] належить філософській шкільній освіті. Вона дає змогу виробити, розвинути, структурувати ціннісне ставлення до світу, самостійно у співпраці з педагогом і однолітками створити власну систему основних життєвих цінностей, цілей, орієнтацій і установок» [14]. Доцільність такого навчання зумовлена тим, що «філософія для дітей і підлітків на основі рефлексивності, становлення духовності, особистісного розвитку прищеплює підростаючим поколінням моральні цінності, толерантність, миролюбність, сприяє зменшенню насильства, просуванню демократії» [17].

З огляду на те, що навчання філософії передбачає насамперед уміння працювати з текстом, доречно детальніше зупинитися саме на цьому аспекті — як насичений теоретичний текст зробити сповненим смислами для учнів і чому нині все ще важливо ознайомлюватися зі здобутками мислителів, котрі жили в абсолютно інших історичних та соціальних реаліях.

Для прикладу зупинимося на окресленні можливостей навчання філософії на уроках «Громадянської освіти» — порівняно нового предмета для учнів ліцею, який має величезний компетентнісний потенціал. Оскільки, відповідно до навчальної програми інтегрованого курсу для 10-х класів загальноосвітніх навчальних закладів «Громадянська освіта», «завданням громадянської освіти є забезпечення цілеспрямованої підготовки старшокласників до функціонування у системі суспільних відносин поліваріантного світу, глобалізації, соціальної взаємодії та активної відповідальної участі в суспільній діяльності» [18], досягнути його без включення аспектів філософії вважаємо неможливим. Отже, на-

ведемо приклади тем, у яких доцільним вважаємо включення знань із царини історії філософії та ознайомлення з фрагментами філософських першоджерел.

Зокрема, у розділах 2 та 4 практично кожна тема потребує, зокрема, філософського осмислення. Приміром, питання про природний стан людини (егоїзм чи товариськість як суспільність) неможливе без звернення до «Політики» Арістотеля та «Граду Божого» Августина, контрверсійними до яких є теорії Т. Гоббса в «Левіафані» та Дж. Локка у «Двох трактатах про урядування», поглиблені у роздумах Ж.-Ж. Руссо в праці «Про суспільну угоду, або Засади державного права». Еволюцію прав людини як перехід до суспільного порядку доцільно вивчати, використовуючи уривки з діалогу Платона «Горгій». Перехід до повновладної держави на засадах не лише «природного права», а «природного закону», неможливий без звернення до здобутків Т. Гоббса, а обґрунтування становлення прав людини, що забезпечує приборкання влади держави, — без напрацювань Дж. Локка та Ш. Монтеск'є. Право на висловлювання власної думки та визнання сили розуму (на відміну від сили звичаїв) найповніше представлено в працях І. Канта, ідеї якого в цьому контексті продовжують напрацювання з філософії права Ф. Гегеля. Крім того, у нього можна знайти обґрунтування засадничих положень теорії державного покарання про відплату і виправлення, що було розвинуто в концепції Й. Г. Фіхте. Більш того, без залучення здобутків світової філософії складно осмислити такі проблеми суспільних змін, як реформи та революції.

Окрім класичних текстів, учням корисним буде ознайомлення з фрагментами певних документів та робіт, що є засадничими для розуміння основних цінностей сучасного світу. Зокрема, доречною вважаємо роботу зі статтями 1—11 та 17 Декларації прав людини та громадянина Франції від 26 серпня 1789 р., текстом «Шлях ненасильства» М. Ганді, уривками з роботи «Наглядати і карати: Народження в'язниці» М. Фуко тощо.

У цілому, хоч які матеріали (тексти, репродукції, фото, документи тощо) були обрані за основу для навчання, необхідним аспектом є їх філософське осмислення, що формується за допомогою наскрізного осягнення проблематики та формулювання ключових питань (запропонованих учителем чи виокремлених ліцеїстами), на підставі чого формується власний аксіологічний горизонт, що забезпечує переведення цінностей в особистісні смисли. Ці тексти потребують не просто прочитання, а осмислення та формування власних оціночних суджень. Корисним буде використання методів «Запитайте в автора», «Залиште за мною останнє слово», «Шкала цінностей», «Фішбоун».

Занурення у спосіб мислення, аргументацію, контраргументи позицій дають учням можливість усвідомити, звідки виникли ті чи інші цінності сучасного світу, чому вони є здобутком і їх необхідно захищати тощо. За рахунок опрацювання критичних позицій учні вчаться глибоко аналізувати проблему, усвідомлювати вплив суб'єктивності на аргументацію, враховувати особливості культурного та

історичного контексту і т. д. Звісно, все це стає можливим лише за умови вправної тьюторської роботи вчителя, котрий за рахунок постановки відповідних завдань здатен розкрити потенціал роботи з філософськими текстами. Насамперед ідеться про інтерактивне навчання у багатоманітні його форм. Як свідчать результати дослідження, проведеного К. Журбою, «організація та проведення інтерактивних форм роботи поєднували життєві компетенції (здатність аналізувати, співставляти, аргументувати, узагальнювати, виконувати творчу і пошукову роботу), смислотворчість (усвідомлене ставлення до діяльності, оцінка явищ, подій, власних здібностей і можливостей, творення нового, набуття досвіду, вироблення цінностей, смислів, розширення моральної самосвідомості), свободу вибору (право особистості визначати власні пріоритети, обумовлене моральними переконаннями, прагненнями, інтересами та життєвими цілями особистості) і рефлексію (процес пізнання самого себе, дослідження своїх можливостей і здатностей, саморозвитку, станів, а також переосмислення власних цінностей). Опитування вчителів по завершенню роботи показало, що активні та інтерактивні форми і методи є дієвими у вихованні смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи та сприяли формуванню інтересу до смисложиттєвої сфери (32,2%), підвищенню рівня активності у дітей (31,4%), їхньої самостійності (26,5%), емпатії (23,1%), здатності осмислювати події свого життя, інформацію (19,8%), сприяли проявам тих моральних якостей, які рідко виявляються у житті, однак є важливими у моральному житті особистості (15,4%), а також набуттю досвіду командної роботи (12,8%), підтримки (11,9%), поваги до думки оточуючих (10,5%), навичок партнерської взаємодії (9,7%), а також мали позитивний вплив на професійну мотивацію педагога (8,5%)» [1, 340]. Таким чином, вважаємо цілком доведеною ефективність інтерактивних методів у навчанні філософії, на чому окремо зупинятися не будемо.

Особливістю інтерактивних методів під час навчання філософії є обсяги текстів першоджерел та їх специфічна мова викладу, що необхідно враховувати при плануванні уроків. Тут корисними будуть, крім відповідних частин підручників, хрестоматії та посібники, в яких містяться не окремі цитати, а цілісні фрагменти текстів. Короткі цитати можна використовувати наскрізно для актуалізації, поживлення обговорення, розвитку емоційного інтелекту тощо протягом будь-якого уроку чи позаурочної діяльності. Відповідно, можливими є кілька шляхів реалізації:

- виокремлення вчителем (самостійно або за допомогою методичної літератури) тих невеличких уривків із першоджерел, з якими можна працювати протягом уроку;
- опрацювання певних уривків текстів філософів / мислителів / політичних і культурних діячів і т. ін. учнями вдома з конспектуванням, маркуванням, заповненням таблиць тощо залежно від дидактичної мети, завдяки чому

протягом уроку можливим буде глибше осмислення певних положень, думок тощо відповідно до теми та мети уроку;

- підготовка до представлення прочитаного вдома уривку кількома учнями з подальшою презентацією та опрацюванням тематики/специфіки/досвіду всім класом.

Окреслені стратегії є найбільш загальними й можуть бути уточнені залежно від потреб уроку/класу/особистості.

За висновками Г. Коновалової, «вікові особливості старшокласників дають їм можливість засвоїти такі моральні поняття, як обов'язок, справедливість, добро, патріотизм тільки у зв'язку з тими економічними і політичними умовами, відображенням яких вони є. Ідеться про уроки філософії, що орієнтують учнів на реалізацію їхніх духовних, інтелектуальних потреб, а також створюють умови для самовизначення і самореалізації. Нині склалася реальна суперечність — між потребою суспільства в соціально активних індивідах, які вільно орієнтуються у складній сучасній соціально-економічній та політичній ситуації зі стійкою особистісно значущою позицією, з одного боку, і відсутністю у більшості молодих людей чітких життєвих орієнтирів, життєвих цінностей і ідеалів, — з іншого» [17]. Зважаючи на викладене, доходимо до висновку, що навчання філософії необхідне саме з огляду на формування ціннісних орієнтирів, забезпечити яке можна лише через інтерактивні методи осягнення учнями смисложиттєвих проблем на основі осмислення проблемних питань та аналізу способів їх вирішення представниками різних філософських напрямів. Такий підхід дає уникнути суто досвідного, емпіричного ковзання поверхнею проблеми. Усвідомлюючи наявність різних підходів до вирішення одного питання, а також осмислюючи слабкі аргументи або логічні помилки у позиціях попередників, учні вчаться цілісно ставитися до проблеми, системно аналізувати ситуацію, осягати закономірності тощо.

У своєму дослідженні К. Журба зазначає, що «за методом Дельфі ВООЗ (Partners in Life, 1999) до найважливіших відносяться наступні життєві уміння і навички: прийняття рішень; уміння вирішувати проблеми; латеральне (творче) мислення; ефективне спілкування; міжособистісні стосунки; самосвідомість; наполегливість; емпатія; витриманість; здатність справитися з стресом, травмою, втратою; стійкість, які відіграють важливу роль у смисложиттєвій сфері особистості» [1, с. 132]. Отже, навчання філософії дає змогу розвинути всі їх. Звісно, йдеться про те, що реалізовані вони будуть різною мірою, залежно від теми уроку, мети, потреб класу/учнів тощо. Проте наскрізність такого навчання забезпечує можливість для ширшої реалізації. До того ж саме осмислення текстів (а подеколи й відео, фото і т. ін.) подеколи стає чи не єдиним шляхом реалізувати безпечний вихід на рівень здатності до емпатії або стати на шлях подолання втрати.

Коли йдеться про перехід до практичної філософії (в широкому розумінні) як вирішення смисложиттєвих питань, доцільним є врахування рекомендацій роз-

робників програм виховання зростаючої особистості «The Six Pillars of Character» («Шість стовпів характеру») і «Pursuing Victory With Honor» («Досягнення перемоги з честю»). Ідеться про такі кроки: «зупинитися і подумати; зрозуміти цілі; проаналізувати факти; розробити варіанти; передбачити наслідки; здійснити вибір; провести моніторинг та побачити зміни» [1, с. 135]. Варто звернути увагу, що основою є саме «подумати», а навчання філософії формує навичку «думати» як цілісний комплекс. Як наслідок, можна стверджувати, що навіть змодельоване проходження учнями наведених вище кроків в умовах інтелектуально-емоційної безпеки на уроці сприятиме впевненішому подоланню реальних життєвих ситуацій, які є складними в контексті смислів та цінностей.

Висновки та перспективи подальших досліджень. На підставі викладеного вважаємо доведеною необхідність включення навчання філософії на суспільствознавчих за наповненням уроках (історії, громадянської освіти тощо) як на теоретичному, так і на практичному рівнях. Упровадження такого навчання відповідає потребам компетентнісного навчання та формування смисложиттєвих цінностей, а реалізація відбувається на основі роботи учнів інтерактивними методами з фрагментами творів мислителів, політичних та культурних діячів тощо. Завдяки цьому ефективним стає як розвиток критичного мислення, так і «привласнення» морально-духовних цінностей, що сповнені особистих смислів. Проте робота з такими текстами в аспекті навчання філософії потребує від учителів оволодіння певними навиками, для формування яких необхідне розроблення відповідного методичного забезпечення, що є метою подальших досліджень, апробації та впровадження.

Використані джерела

1. К. Журба, «Теоретико-методичні засади виховання смисложиттєвих цінностей у школярів основної і старшої школи», дис. докт. пед. н., Київ, 2019.
2. *Philosophy, a School of Freedom*. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. Paris: UNESCO, 2007.
3. *Teaching Philosophy in Europe and North America*. Paris: UNESCO, 2011.
4. *Tips for Philosophy Sessions*. [Online]. Available: <https://depts.washington.edu/nwcenter/resources/tips/>. Accessed on: January 21, 20.
5. E. Drabble, *How to teach... philosophy*. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/education/teacher-blog/2013/jul/29/philosophy-teachingresources-schools/> Accessed on: January 27, 20.
6. В. Ю. Кришмарел, «Обучение философии в школе и формирование компетентностей: основы теории и методики в контексте мировой практики», *Хуманитарни Балкански изследвания*. Пловдив, т.3, №1(3), с. 80—84, 2019.
7. Ю. Б. Малієнко, «Компетентнісно орієнтовані завдання у змісті курсів історії в ліцеї: суть, структура, класифікація, значення», *Український педагогічний журнал*. №3, с. 111—118, 2019.

8. Т. О. Ремех, «Розвиток історичної компетентності десятикласників засобами підручника історії України», *Проблеми сучасного підручника*. Вип. 23, с. 244—259, 2019.
9. Т. І. Мацейків, «Експериментальне дослідження проблеми формування громадянської компетентності старшокласників на уроках історії України», *Наукові записки: [збірник наукових статей]*. Випуск 143, с.124—132, 2019.
10. Т.Ремех, О. Пометун, «Як навчати учнів громадянства. Громадянська освіта. 10-й клас (Частина II)», *Історія України*. №4, 2019 (вкладка), с.1—8, 2019.
11. О.І.Пометун, Н.М. Гупан, «Розвиваймо критичне мислення як наскрізне уміння у навчанні історії», *Педагогічна освіта: теорія і практика : збірник наукових праць*. Випуск 27 (2-2019), с. 92—98, 2019.
12. П.Мороз, І.Мороз, «Аналіз стану використання історичних джерел у навчанні історії в старшій школі», *Український педагогічний журнал*. № 4, с.142-153, 2019.
13. M. Nelson. How To Read Philosophy: Tips From Dr. Mortimer Adler, Reasonable Catholic. Published: June 16, 2015. [Online]. Available: <http://www.reasonablecatholic.com/how-to-read-philosophy-tips-from-dr-mortimer-adler/>. Accessed on: February 03, 2020.
14. О. Ю. Яценко, «Ценностно-смысловой подход в обучении философии как средство личностного развития школьников», дис. канд.пед. наук, Екатеринбург, 2000.
15. A. Borghini, *10 Tips for Understanding Philosophical Texts*, ThoughtCo. Updated July 31, 2019 [Online]. Available: <https://www.thoughtco.com/how-to-read-philosophy-2670729>. Accessed on: January 26, 2020.
16. А. Е. Авдюкова, «Формирование социальной компетентности учащихся в интерактивном взаимодействии на уроках обществознания», дис. канд. пед. наук, Екатеринбург, 2006.
17. Г. В. Коновалова, «Формирование ценностных ориентаций школьников в процессе обучения философии», дис. канд. пед. наук, Екатеринбург, 2001.
18. *Навчальна програма з громадянської освіти (інтегрований курс) для 10 класів загальноосвітніх шкіл, затверджена Наказом Міністерства освіти і науки №1407 від 23 жовтня 2017 року*. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>. Дата звернення: 02 січня, 2020.

References

1. K. Zhurba, «Teoretyko-metodychni zasady vykhovannia smyslozhyttievych tsinnosti u shkolariv osnovnoi i starshoi shkoly», dys. dokt. ped. n., Kyiv, 2019.
2. Philosophy, a School of Freedom. Teaching philosophy and learning to philosophize: Status and prospects. Paris: UNESCO, 2007.
3. Teaching Philosophy in Europe and North America. Paris: UNESCO, 2011.
4. Tips for Philosophy Sessions. [Online]. Available: <https://depts.washington.edu/nwcenter/resources/tips/>. Accessed on: January 21, 20.
5. E. Drabble, How to teach... philosophy. [Online]. Available: <https://www.theguardian.com/education/teacher-blog/2013/jul/29/philosophy-teachingresources-schools/> Accessed on: January 27, 20.
6. V. Yu. Kryshmarel, «Обучение философии в школе и формирование компетентности: основы теории и методики в контексте мировой практики», *Khmanytarny Balkansky yzsledvaniya*. Plovdyv, t.3, №1(3), с. 80—84, 2019.

7. Yu. B. Malienko, «Kompetentnisno oriietovani zavdannia u zmisti kursiv istorii v litsei: sut, struktura, klasyfikatsiia, znachennia», Ukrainnyi pedahohichniy zhurnal. №3, s. 111—118, 2019.
8. T. O. Remekh, «Rozvytok istorychnoi kompetentnosti desiatyklasnykyv zasobamy pidruchnyka istorii Ukrainy», Problemy suchasnoho pidruchnyka. Vyp. 23, s. 244—259, 2019.
9. T. I. Maseikiv, «Eksperymentalne doslidzhennia problemy formuvannia hromadiansko kompetentnosti starshoklasnykyv na urokakh istorii Ukrainy», Naukovi zapysky: [zbirnyk naukovykh statei]. Vypusk 143, s.124—132, 2019.
10. T.Remekh, O. Pometun, «Iak navchaty uchniv hromadianstva. Hromadianska osvita. 10-y klas (Chastyna II)», Istoriia Ukrainy. №4, 2019 (vkladka), s.1—8, 2019.
11. O.I.Pometun, N.M. Hupan, «Rozvyvaimo krytychne myslennia yak naskrizne uminnia u navchanni istorii», Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka : zbirnyk naukovykh prats. Vypusk 27 (2-2019), s. 92—98, 2019.
12. P.Moroz, I.Moroz, «Analiz stanu vykorystannia istorychnykh dzherel u navchanni istorii v starshii shkoli», Ukrainnyi pedahohichniy zhurnal. №4, s.142-153, 2019.
13. M. Nelson. How To Read Philosophy: Tips From Dr. Mortimer Adler, Reasonable Catholic. Published: June 16, 2015. [Online]. Available: <http://www.reasonablecatholic.com/howto-read-philosophy-tips-from-dr-mortimer-adler/>. Accessed on: February 03, 2020.
14. O. Yu. Yatsenko, «Tsennostno-smyslivoi podkhod v obuchenyy fylosofyy kak sredstvo lychnostnoho razvytyia shkolnykov», dys. kand.ped. nauk, Ekaterynburh, 2000.
15. A. Borghini, 10 Tips for Understanding Philosophical Texts, ThoughtCo. Updated July 31, 2019 [Online]. Available: <https://www.thoughtco.com/how-to-read-philosophy-2670729>. Accessed on: January 26, 2020.
16. A. E. Avdiukova, «Formyrovanye sotsyalnoi kompetentnosty uchashchyykhsia v ynteraktyvnom vzaymodeistvyi na urokakh obshchestvoznaniya», dys. kand. ped. nauk, Ekaterynburh, 2006.
17. H. V. Konovalova, «Formyrovanye tsennostnykh oryentatsiy shkolnykov v protsesse obucheniya fylosofyy»,dys. kand. ped. nauk, Ekaterynburh, 2001.
18. Navchalna prohrama z hromadianskoj osvity (intehrovanyi kurs) dlia 10 klasiv zahalnoosvitnikh shkil, zatverdzhena Nakazom Ministerstva osvity i nauky №1407 vid 23 zhovtnia 2017 roku. [Online]. Available: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>. Accessed on: February 02, 2020.

***Виктория Кришмарел**, кандидат философских наук, старший научный сотрудник, старший научный сотрудник отдела обществоведческого образования Института педагогики НАПН Украины, г. Киев, Украина*

РАБОТА С ТЕКСТОМ КАК ОСНОВА ОБУЧЕНИЯ ФИЛОСОФИИ В ШКОЛЕ: ЦЕННОСТНО-СМЫСЛОЖИЗНЕННЫЙ АСПЕКТ

Статья посвящена обучению философии в лицее как эффективному пути формирования смысложизненных ценностей учащихся. Поскольку в лицее на сегодняшний день практически отсутствуют специальные предметы, направленные на формирование навыков критического мышления, вдумчивого чтения, формулировки и аргументированного представления собственной позиции, являющихся составляющими обучения философии,

путем внедрения могут быть отдельные задания на уроках истории и гражданского образования. Приведены эффективные пути работы с философскими по своему содержанию текстами; предложена тематика работ признанных мыслителей; выделены взаимосвязи между жизненными ценностями и мыслительно-познавательными процессами. В выводах подчеркнута необходимость разработки соответствующего методического обеспечения для учителей.

Ключевые слова: обучение философии, лицей, история, гражданское образование, методика, смысложизненные ценности, учащиеся.

Viktoriia Kryshmarel, Candidate of Philosophy (PhD), Senior Researcher, Senior Researcher at the Social Studies Department of the Institute of Pedagogy of NAPS of Ukraine, Kyiv, Ukraine

WORKING WITH A TEXT AS THE BASIS OF TEACHING PHILOSOPHY IN SCHOOL: A VALUABLE-VITAL ASPECT

The article is devoted to the teaching of philosophy at the lyceum as an effective way of forming students' life-values. Today, the expediency and effectiveness of philosophy teaching at school is a widely accepted fact.

We understand teaching philosophy as a combination of critical thinking skills (analyzing, synthesizing and evaluating information on a particular issue from various sources) and thoughtful reading, which builds the ability to reasonably express their opinions verbally and in writing, which provides productive understanding of the meanings of vital topics and values, which are thus relevant to the individual and become a component of the value horizon of the individual. Therefore, the introduction of such training is necessary in view of the formation of value orientations, which can be achieved only through interactive methods for students to understand the meaning of life problems on the basis of understanding the problematic issues and analysis of ways to solve them by representatives of different philosophical areas. This approach avoids a purely experienced, empirical glide of the problem. Recognizing the existence of different approaches to solving the same issue, as well as understanding the weak arguments or logical errors in the positions of the predecessors, students learn to holistically deal with the problem, systematically analyze the situation, grasp patterns, and so on

In particular, effective ways of working with philosophical texts are described; the theme of the works of recognized thinkers is proposed, which will allow to use their workings in the social and humanitarian content of the lyceum effectively; the relationship between values of life and thinking and cognitive processes is distinguished. The conclusions outline the main positive consequences of the introduction of philosophy teaching in the lyceum in the context of the values of life and emphasize the need to develop appropriate methodological support for teachers.

Keywords: teaching philosophy, lyceum, history, civil education, methods, vital values, students.